

K POKRAČOVÁNÍ VOJNY A MÍRU

Miroslav Zahrádka

Na začátku roku 1996 vyšla v Moskvě kniha *Pierre a Nataša*, jež je přímo označena jako „pokračování románu L. N. Tolstého *Vojna a mír*“. Je to rozsáhlý román o dvou dílech, které mají 478 a 495 stran. Rukopis se prý ocitl v nakladatelství Vagrius před dvěma roky. Autora se nepodařilo vypátrat, skrývá se pod pseudonymem Vasilij Staroj. V předmluvě se objevují ještě dvě žánrová určení: „fantazie na téma *Vojny a míru*“ a „historický román o děkabristech, kde rovnoprávně s reálnými historickými osobnostmi vystupují i hrdinové románu Tolstého“ (I, 5).¹

Děj románu je soustředěn do let 1825-26 a děkabristické povstání je základní historickou událostí, k níž se vše vztahuje. Přesto není použito názvu Děkabristé, zřejmě proto, že je to název díla, jež Tolstoj rozpracoval před Vojnou a mírem. Je známo, že Tolstoj ve svém tvůrčím záměru postupoval od padesátých let 19. století a návraty děkabristy Labazova ze Sibíře k povstání roku 1825, pak dále hlouběji do dějin k napoleonovským válkám, přičemž nechtěl zobrazit jen vítězství nad Napoleonem, nýbrž i porážku ruské a rakouské armády u Slavkova. Tím se dostal až na začátek století a vytvářel si motivační zázemí pro účast Pierra Bezuchova v tajných spolcích a povstání 14. prosince 1825. Vasilij Staroj tedy realizoval to, od čeho Tolstoj z řady důvodů kdysi odstoupil. Název *Pierre a Nataša* však byl zvolen nejen pro kolizi s fragmentem Tolstého, ale i z jiných důvodů: Pierre a Nataša jsou hlavními hrdiny díla a povstání formuje jejich osudy. Navíc: centrálními postavami Tolstého *Děkabristů* byli také Petr (Labazov) a Natalja, jeho žena.

Autor *Pierra a Nataši* se snažil co nejvíce přiblížit kompozičním principům epeje a Tolstého stylu. Pět částí I. dílu má tento obsah:

1. Rodinné osudy Pierra Bezuchova a Nataši, pův. Rostovové, a dále i osudy Marie, pův. Bolkonské, a Nikolaje Rostova. Jde tedy o přímé navázání na *Vojnu a mír*. Základní děj se však odehrává v srpnu – září 1825, a tak je tu

¹ Citáty označuji takto: římskou číslicí díl, arabskou stranu. Překlady citátů M. Z.

výrazně akcentována budoucí historická kolize v prvním sporu Pierra a Pestěla.

2. Zobrazení posledních týdnů života Alexandra I. až k jeho smrti v listopadu 1825.
3. Obsah této části lze označit jako „smutu“, zmatky a intriky kolem následnictví, paralelně s nimi i spory mezi budoucími děkabristy, a také rodinné problémy Nataši a Marie.
4. Narůstání napětí v carské rodině i mezi děkabristy, váhání Pierra Bezuchova, časově zasazené do konce listopadu 1825.
5. Kronika 13.-15. prosince, narušená jen nerozhodným jednáním Pierra, jež připomíná jeho roli na borodinském bojišti. V závěrečné 8. kapitole 5. části čteme autorské zobecnění historického smyslu povstání, což je podstatně stručnější obdoba Tolstého historicko-filosofických úvah v závěru *Vojny i míru*. V. Staroj zobecňuje: „14. prosinec je den, kdy začala ruská revoluce. Ta pokračuje..., není jí konce, a jak se zdá, není síly, která by byla schopna zastavit její pochod,... její honbu za každou jednotlivou duší odsouzenou k mukám a strádání.“ (I, 478)

Seďm částí II. dílu ztrácí událostní dynamiku, ale tím hlubší je psychologie a filozofie. Části obsahují toto:

1. Reflexe Pierra Bezuchova *V Petropavlovské pevnosti*. Jeho sblížení se strážcem, prostým vojákem Chrjukinem, navozující reminiscenci s Karatajevem.
2. Život Nikolaje Rostova, jeho mravní úpadek, který zapříčiní sebevraždu jeho syna Andruši.
3. Opět „smuta“: otazníky nad smrtí Alexandra I., Pierrovy úvahy o smyslu života, Natašiny úvahy o Pierrově vině a nevině, děkabristé očima úředníka-zapisovatele, přímý střet Pierra a nového cara Nikolaje Pavloviče. Tato část zaujímá velký časový prostor od prosince 1825 do července 1826.
4. Část obsahuje čtyři kapitoly s novými postavami mnichů a jeptišek a naznačující tajemství smrti Alexandra I. a osudu Soni, která odešla z rodiny Bezuchovových po zklamání svého milostného sblížení s Nikolajem Rostovem.
5. Cesta děkabristů na Sibiř.
6. Opět rodinné záležitosti: Nataša ještě s jinými „ruskými ženami“ odjíždí za Pierrem na Sibiř, smířená s osudem i ztrátou hraběcího titulu. Nikolajovy nevěry a Mariino váhání a odpuštění.
7. Tato část obsahuje jen tři řádky: „28. srpna 1828 se hraběti Nikolaji Iljičovi Rostovovi a hraběnce Marii Nikolajevně Rostovové narodil syn Lev...“ (II,

495). Uvedené datum je datem narození Lva Nikolajeviče Tolstého, což má v závěru celého románu mnohoznačný smysl.

V románu V. Starého je v zásadě dodržena struktura *Vojny a míru*. V ději se prolínají osudy tří rodin a jsou formovány přelomovou dějinnou událostí. Dvě z oněch třech rodin jsou „polovymyšlené“ a jedna, tj. carská rodina, je historická. Vzájemné vztahy v carské rodině, ve *Vojně a míru* jen naznačené, jsou mimořádně rozvinuté a konfliktní. Akcent na rodinné poměry kolem jednoho historického konfliktu určil do značné míry i časový prostor románu přibližně na jeden rok a bez významnějších retrospektiv. Vše se odehrává v Rusku – v Carském Sele, v Petrohradu, Moskvě, Lysých horách, Taganrogu a v Sibiři –, což představuje další zúžení historického pohledu oproti *Vojně a míru*, takže by patrně nikdo román neoznačil za eposej. Jen německý Marburg figuruje v jedné vzpomínce Pierra Bezuchova.

Retrospektivy jsou ovšem využity v detailních biografiích hrdinů, zvláště těch nevymyšlených – Alexandra I., Konstantina Pavloviče, Nikolaje Pavloviče, Alexandrovy manželky Jelizavety Alexejevny, jeho matky Marie Fjodorovny, Pestěla, Rylejeva – výjimečně v biografii vymyšlené postavy Francouzky Jeannetty, guvernanky v rodině Bezuchovových, která si tu dopisuje s Chateaubriandem a doprovází Natašu na Sibiř, kde se hodlá vdát za děkabristu Agiševa. Tyto biografické retrospektivy se velmi podobají těm, jež ve svých románech, zvláště v *Rudém kole*, rozvíjí Solženicyn.

Mezi románem V. Starého a *Vojnou a mírem* jsou přirozeně mnohé spoje, zejména v postavách, které se v pokračování vyvíjejí zcela logicky, adekvátně charakterům naznačeným Tolstým. Týká se to Pierra i Nataši, Marie i Nikolaje, Děnisova i jiných postav. Nejméně logické je ztotožnění Drubeckého s historickým Trubeckým.

Tři řádky v 7. části II. dílu o narození Lva Nikolajeviče (Rostova-Tolstého) významně posilují místo postavy Nikolaje Rostova v románu. Je to stále týž Nikolaj, průměrný člověk, bujný a ženě nevěrný a přesto ji upřímně milující, „široká duše“, ale také hospodárny a schopný litovat svých činů. Jeho soud o Pierrovi na závěr 6. části II. dílu svědčí o postoji, který Tolstoj přesně naznačil ve *Vojně a míru* v závěrečném snu Andrejova syna Nikolinky: strýc Nikolaj se střeťne s Pierrem a otcem, když bude hájit carské pořádky (jmenuje Arakčejeva). Nikolaj komentuje Pierrovo znaméné úsilí o nápravu Ruska sice v duchu reakčním, ale přesto paradoxně pravdivými slovy: „Vidíte ho, zachtělo se mu v Rusku pořádku. A neví, že Rusko zachraňuje nepořádek a drží se tím nepořádkem, protože je pro pořádek veliké a nepřehledné.“ (II, 492)

Román *Pierre a Nataša* obsahuje nejen přímé rozvíjení charakterů a dějů *Vojny a míru*, ale i kompoziční analogie. Sleduje život rodin na pozadí událostí a každé rodině dává prožít její interní tragédie s událostmi spjaté nebo na nich nezávislé. Odsouzení Pierra na Sibiř, kde v okovech dobývá stříbro, „pád“ Nataši na úroveň prosté vesnické ženy, doprovázející trestance, tajemná smrt Alexandra Pavloviče, ale i – podle domněnek mnohých – zavraždění jeho ženy Jelizavety Alexejevny, která projevovala své sympatie k reformám a vedla nerozhodného Alexandra k jejich realizaci – to vše přímo souvisí s děkabristickým povstáním. Jsou tu i další, čistě rodinné tragédie: smrt Natašiny a Pierrovy dcerky za petrohradské povodně roku 1824, sebevražda Nikolajova syna Andruši. Analogické ztráty utrpěly rodiny i ve *Vojně a míru*: Pětu Rostova, Andreje Bolkonského, jeho manželku, Pierrova otce a první ženu. V románu *Pierre a Nataša* tyto rodinné ztráty nemají natolik syžetotvorný smysl jako ve *Vojně a míru*.

Velmi důležitá je shoda obou děl ve využití psychologické kresby. V. Staroj dobře napodobuje práci Tolstého s vnitřním monologem, polopřímou řečí, dialogem, autorskou psychologickou analýzou. Ve II. dílu románu *Pierre a Nataša* v souvislosti se zpomalenou syžetovou dynamikou je patrný posun ve využití vnitřně monologické a dialogické kontemplativnosti. V obou dílech je takto formován zejména obraz Pierra Bezuchova, ve II. dílu silně i Natašin odjezd na Sibiř je výsledkem rozporné psychologické aktivity. Významné jsou dialogy Alexandra I. s manželkou, Mariiny s Natašou, spory mezi děkabristy. V. Staroj hojně pracuje s dopisy – mezi Marií a Natašou, Nikolajem a Marií, Jeannette a Chateaubriandem –, s citacemi dokumentů – o následnictví a o konstituci (Alexandr I.), o podmínkách pobytu Nataši na Sibiři –, s citacemi básní Puškinových, a to milostných, souvisejících s jeho milostným vztahem k carevně Jelizavetě, i politických, z nichž „V hlubokých dolech Sibiře“ přednáší sám v moskevské společnosti. Psychologickou charakteristiku několikrát doplňuje líčení hrdinova snu: Andruša Rostov těžce prožívá svůj pubertální sen, brzy po němž se zastřelí, Alexandru I. se zdá o vlastní smrti, Pierrovi vstupují 14. prosince do snu běsi. Při charakteristice Alexandra I. je použit přímý motiv z Tolstého: car s nechuťí pozoruje trest – prohnání vojáka uličkou –, ale není schopen se rozhodnout, zda zasáhnout.

V. Staroj několikrát použil i rozsáhlých citací z deníku. Jeden si vede úředník Borovkov, který zapisuje své dojmy ze styku s vězňnými děkabristy. Je to jen v několika kapitolách, ale připomíná to Okudžavův postup v románu *Nebohý Avrosimov*, kde v zápiscích úředníka z nižší šlechty vyvstává celý Pe-

stělvův portrét. Ve 2. části I. dílu hraje významnou kompoziční roli deník náčelníka tajné policie Dibiče, který popisuje a komentuje jednání Alexandra I. před smrtí v Taganrogu a také vyjadřuje pochybnosti o této smrti. Dibičovy zápisy v jednotlivých kapitolách se střídají s kapitolami s autorským líčením Alexandra a jeho rozmluv s manželkou – o reformách, ale také o lásce mezi Jelizavetou a Puškinem. V díle se hovoří ještě o dalším deníku, který patří Jelizavetě Alexejevně, ale přímá citace chybí.

K tradičním tolstojovským postupům se řadí kompoziční úloha ženských postav, v čemž V. Staroj pokračuje zvláště akcentovaně: Nataša a Marie jsou postavy výrazně reflektující, právě tak i carevna-vdova jako ochránkyně starých pořádků a podněcovatelka intrik ve prospěch následnictví Nikolaje Pavloviče, a právě tak i Jelizaveta Alexejevna, sympatizující s reformátory. Aktivní roli hraje však i Jeannetta, Francouzka, která si zvolila jako „ruské ženy“ cestu na Sibiř. V. Staroj zařadil mezi hrdiny díla i básníky Puškina a Rylejeva, třebaže toho spíše jako revolucionáře, který trpí při vědomí, že ho Puškin za básníka nepovažuje. Román obsahuje i obecně známou rozmluvu cara Nikolaje a Puškina po povstání.

Ve *Vojně a míru* používá Tolstoj často kompoziční prvek svazek kapitol jednoho dne.² Téhož postupu využívá V. Staroj, když pět kapitol věnuje dni 19. listopadu, kde se hovoří o přípravě povstání a Natašinych obavách, tři kapitoly 25. listopadu, v němuž se rozvíjejí v carské rodině intriky kolem následnictví, tři kapitoly 13. prosinci, kdy jde o přípravu povstání, a sedm kapitol 14. prosinci a popisu samotného povstání. Naopak doba před a po povstání je líčena s časovými intervaly, událostně více extenzivně. Oněch sedm kapitol o 14. prosinci připomene Tolstého postupy při zobrazení borodinské bitvy, a to především díky úloze, kterou spisovatel uděluje Pierrovi, zmatenému, váhajícímu, sympatizujícímu s povstáním, ale i nesouhlasícímu s Pestělovým záměrem vyvraždit carskou rodinu, ne dost dobře chápajícímu, co se kolem něho děje. U Borodina si takto vedl jako typický civilista uprostřed bitvy a z tohoto jeho zorného pole je viděna bitva. Tolstoj ovšem Borodino zobrazil ještě očima dalších postav – Andreje Bolkonského, Napoleona, Kutuzova, prostých vojáků. Výsledkem je mnohostranný dynamický a celistvý pohled na průběh bitvy. Ne tak u V. Starého: Pierrův pohled je tu doprovázen autorskou kronikou dne, což kupodivu neobjektivizuje ani neprohlubuje obraz události a vede k je-

² Píšu o tom podrobně v knize L. N. Tolstoj a ruská próza, Olomouc 1996.

ho odebeletrizování. Došlo k nežádoucí kontaminaci dvou různorodých kompozičních postupů. Velmi silně to připomíná Solženicynovo *Rudé kolo*, zvláště knihy *Březen 1917* a *Duben 1917*, které ztrácejí charakter románu.

Pierre a Nataša je psána v duchu realismu 19. století, především přirozeně v duchu a stylu L. N. Tolstého. Jsou tu však i pasáže blízké Gogolovi: lyrickým digresím z *Mrtvých duší* (ruská trojka) jsou velmi podobné digrese-oslovení ruského samovaru a ruské „bani“. Současně je zřejmý nedávný vznik díla. Použití Okudžavova postupu z *Nebohého Avrosimova* nebo využití jeho postavy špióna (*Šipovova dobrodružství*) nejsou formována duchem literatury 19. století, nýbrž spíše duchem moderní detektivní četby: tajemný pan S., který se mihne v románu V. Starého v řadě situací a který je částečně rozšířován jako hlavní donašeč na Pestěla a další děkabristy, je tu neustálou hrozbou a varováním, jež však aktéři událostí nevnímají a jež si nejasně uvědomují ženy – Marie i Nataša. Posun vzhledem k literatuře 19. století také představuje výrazné využití erotiky, ne sice obnažené, ale přesto pro klasickou literaturu 19. století nepřijatelné.

Tradiční nedůvěra kritiky vůči různým pokračováním světově proslulých literárních děl byla motivována tím, že šlo často o slabé odvary originálu. To máme v české literatuře ve Vaňkově pokračování *Švejka*. Starého pokračování *Vojny a míru* lze však považovat za umělecky zdařilé zobrazení historické epochy a jejích lidí, za solidní navázání na myšlenky i obrazy Tolstého. Autor dobře zná nejen *Vojnu a mír*, ale i celé Tolstého dílo (viz analogie obrazů mniichů, úvah o umění aj.) a pronikl se jím natolik, že styl i duch Tolstého z pokračování nevyrchal.

Mnohé kompoziční postupy, prolínání rodinných dějinných událostí, deníky, dopisy, biblické motivy, kompozice svazků kapitol jednoho dne, postupy kroniky, biografické portréty postav s retrospektivou, citace dokumentů, to vše v *Rudém kole* i jiných svých románech používá A. Solženicyn. Mohl by se tedy docela dobře skrývat pod pseudonymem Vasilij Staroj. K této domněnce vede i jeden důležitý detail: stručný a věcný, zdánlivě pouze faktografický typ závěrů kapitol, např. kapitoly o sebevraždě Andruši Rostova, zejména pak úplný závěr díla, třířádkový záznam o narození Lva Nikolajeviče Rostova. Ať už ruská kritika určí autorství jakkoliv, dílo by mělo být pro své umělecké kvality přeloženo do češtiny.